

Me'âric Sûresinin Belâgat İlmi Açısından Tahlili

Abdullah Gümüşsoy*

Öz

Mukteza-yı hale uygun, yani yerinde ve miktarınca etkili söz söyleme sanatı olarak özetlenebilecek olan belâgat ve bu ilme dair sanatlar Arap dilinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Belâgat sanatlarının en seçkin örneklerini, lafızlarındaki ahenk, sadelik, insicam ve muhataplarını etkilemedeki gücü yönüyle eşsiz bir kelimeler olan Kur'an-ı Kerim'de bolca görmek mümkündür. Bu konu ile ilgili sûrelerin belâgat yönünü inceleyen akademik çalışmalar bulunmakla birlikte Me'âric sûresini ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanılmamış olması hasebiyle bu çalışmada, alanda yapılacak araştırmalara katkı sunması amacıyla Me'âric sûresi belâgat özellikleri yönüyle tahlil edilmeye çalışılmıştır. Makale, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde belâgat kavramı ve belâgat ilmine dair ilgili kavramlar hakkında özet bilgiler ile Me'âric sûresi hakkında genel bilgiler sunulacaktır. Birinci bölümde sûrede geçen bedî' ilmi belâgat sanatları, ikinci bölümde beyan ilmi belâgat sanatlarının tespit ve tahlili yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise sûrede geçen me'âni ilmi edebî sanatları ele alınmıştır. Çalışmada sûrenin tümüyle tercüme veya tefsiri yapılmamış, ayetlerin edebî sanatlar açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşma noktasında belâgat ve tefsir ilmi kaynaklarına müracaat edilerek lügâtlardan istifade edilmiştir. Araştırmaya konu olan Me'âric sûresinde mana yönüyle her biri ifadeye zenginlik katan edebî sanatlardan yoğun bir şekilde istifade edildiği görülmüştür. Mekki sûrelerin genelinde verilmek istenen tevhit, risâlet ve ahiret inancı gibi temel konuların muhataplara etkileyici bir üslupla izahı noktasından hareket edildiği düşünülmektedir. Me'âric sûresinin ayetlerinin edebî sanatlar yönüyle tahlil edilmesi neticesinde sûrede kullanım yoğunluğu sırasına göre seci', cinâs, muvâzene, tıbâk, mukâbele, teşbih, kinâye, istifham ve itnâb sanatlarının öne çıktığı tespit edilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/Türkiye, abdullah.gumussoy@selcuk.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3002-1094.

Belâgat ilminin temelini oluşturan Me'ânî-Beyân-Bedî' üçlü taksimi zaviyesinden değerlendirildiğinde bedî' ilmi sanatlarının diğer sanatlara kıyasla hem çeşitlilik hem de örnek çokluğu bakımından daha fazla yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, belâgat, edebî sanatlar, Me'âric Sûresi.

Analysis of the Surah al-Ma'arij in Terms of Rhetoric

Abstract

Rhetoric, which can be summarized as the art of speaking in an appropriate and eloquent manner, and the arts related to this science hold a very important place in the Arabic language. It is possible to see the most distinguished examples of the arts of rhetoric in the Holy Quran, which is a unique scripture in terms of the harmony, simplicity, coherence of its wording, and its power to influence its recipients. Although there are academic studies examining the rhetorical aspects of the surahs on this subject, no independent study addressing the Surah Me'arij has been found. This study analyzes the Surah Me'arij in terms of its rhetorical features in order to contribute to the research in the field. This article consists of an introduction and three sections. The introduction section presents brief information about the concept of rhetoric, related concepts in the science of rhetoric, and general information about the Surah Me'arij. In the first section, the Bedi' scientific rhetorical arts mentioned in the surah, in the second section, the scientific rhetorical arts of declaration are identified and analyzed. The third section discusses the semantic sciences and literary arts mentioned in the surah. The study aim to examine the verses in terms of literary arts, without translating or interpreting the entire surah. In order to achieve this goal, dictionaries, sources of rhetoric, and tafsir science were consulted. It was observed that in the Surah Me'arij, which is the subject of this study, literary arts, each of which enriches the expression in terms of meaning, are extensively used. It is thought that the main topics that are intended to be given in the Meccan surahs, such as monotheism, prophethood, and belief in the afterlife, are explained to the recipients in an impressive style. As a result of the analysis of the verses of Me'arij Surah in terms of literary arts, it has been determined that the arts of *seci'*, pun, *muvaazene*, *tibaq* (contrast), *mukabele*, simile, allusion, *istifham* (rhetorical question), and *itnâb* come to the fore in the order of frequency of use in the surah. When evaluated from the perspective of the Me'ani-Beyân-Bedî' triple division, which forms the foundation of the science of rhetoric, it is seen that the bedi' scientific arts are more prevalent than other arts in terms of both diversity and number of examples.

Keywords: Arabic Language, rhetoric, literary arts, Surah Al-Ma'arij.

Giriş

Gerek yazılı gerek sözlü ifadeyi daha etkili kılmak, anlatımı güçlendirmek ve süslemek amacıyla her dilin kendine has birtakım kuralları vardır. Etkili söz söyleme sanatları açısından bazı diller edebî incelikleriyle daha bir öne çıkmış durumdadır. Arap dili de etkili söz söyleme sanatları açısından hem köklü bir geçmişe hem de oldukça zengin bir literatüre sahiptir. Etkili söz söyleme sanatının inceliklerini, kural ve kâidelerini ifade eden ilim dalı Arapça'da “Belâgat İlmi” olarak neşvünema bulmuştur.

Belâgat kelimesinin lügat anlamı “ulaşmak, varmak, bir hedefe kavuşmak, sözün açık seçik anlaşılır olması” gibi anlamlara gelmektedir. Bir kimse herhangi bir maksadına ulaştığında “بلغ فلان مراده” denir.¹ Istilâhî bir terim olarak ise çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Belâgat ilminin temellerini oluşturan eser olarak kabul edilen *el-Beyân ve t-Tebyîn* adlı eserinde Câhız (ö. 255/869) belâgati “özlü sözlerle manâya isabet etmek, sözleri birbirinden ayırarak birbirine bağlamayı bilmek” şeklinde tarif ederken², Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) “fasih olmakla birlikte, bir düşüncenin yazılı veya sözlü olarak yerinde, zamanında ve yeterli miktarda ifade edilmesi” olarak tanımlamıştır.³ Sekkâkî (ö. 626/1229) ise belâgati “zorlama olmaksızın yoruma mahal bırakmayacak tarzda anlaşılır, insanda etki bırakacak bir şekilde halin muktezasına uygun söz söyleme sanatı” olarak tarif etmiştir.⁴ Bir sözün belîğ ve fasîh olması için tenâfur-i huruftan, ta'kîdden, garabetten uzak olması ve kıyasa muhalefet etmemesi gibi bir takım şartları içeren tanımlar da yapılmıştır. Bu tanımlarda geçen “tenâfur-i huruf” kelimesinin söylemesini zorlaştıran telaffuz zorluğunu, “ta'kîd” kastedilen mananın delâletinin kapalı olmasını, “garabet” kelimesinin anlamının açık olmamasını, kıyasa muhalefet ise sarf ilminin kurallarına aykırılığı ifade etmektedir.

Çoğaltılabilecek bu ve benzeri tanımlardan hareketle belâgati özetle “bir fikri, bir düşünceyi en uygun zamanda, en uygun kelimelerle ve etkili bir üslupla muhatapta etki oluşturacak şekilde yeterli miktarda ifade etme sanatı” şeklinde tanımlamamız uygun olacaktır.

1 Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Â. A. Haydar, c. 1, Kâhire, Dâru'l-Meârif, 2009, s. 345-346; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, 8. bs., İstanbul, İFAV Yayınları, 2013, s. 27.

2 Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve t-Tebyîn*, thk. Harun Abdusselam, c. 1, Kâhire, Mektebetu'l-Hâncî, 1998, s. 115.

3 Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003, s. 20.

4 Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk., Nâim Zarzur, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1987, s. 415.

Kur'an-ı Kerim risâletin ilk yıllarında özellikle inkarcı bir tavır geliştiren muhataplarına meydan okuyarak bütün güç ve imkanlarını kullansalar da bir benzerini getirmeye güç yetiremeyeceklerini ilan etmiştir;

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيهِ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa ‘Onu O (Peygamber) uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım; Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de yardımınıza çağırın!” (Yûnus 10/38)

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيهِ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَضَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Yoksa ‘Kur’an’ı kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söylüyorsanız Allah’tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin!” (Hûd 11/13)

أَمْ يَقُولُونَ نَقَوْلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ * فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

“Onu kendisi uydurmuştur” diyorlar öyle mi? Hayır, hayır; inanmak istemiyorlar. Eğer doğru sözlü iseler onun benzeri bir söz getirsinler.” (Tûr 52/34)

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ.

“Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah’tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz! Bunu yapamazsanız ki asla yapamayacaksınız yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır.” (Bakara 2/23-24)

Yukarıda verilen ayetler gerek klasik dönem gerek modern dönemlerde telif edilen tefsir kitaplarının birçoğunda “tehadî ayetleri” (meydan okuma ayetleri) olarak vasıflandırılmıştır. Bu husus Kur’ân-ı Kerim’in muhataplarını âciz bırakmasını ifade eden “Kurân’ın İ‘câzı” (عجاز القرآن) konulu müstakil başlıklar altında ve yine aynı isimle telif edilmiş müstakil eserlerde ele alınıp incelenmiştir.⁵ Nitekim meşhur mu‘allaka şairlerinden olan Lebîd b. Rebî‘a’nın Müslüman olduktan sonra şiir söylemeyi bıraktığı veya çok az şiir söylediği nakledilmektedir. Hz. Ömer hilafeti döneminde Kûfe’ye yerleşen Lebîd’e, valisi aracılığıyla Müslüman olduktan sonraki şiirlerini sorunca, Lebîd Bakara sûresini yazarak valiye vermiş ve “Allah şiire karşılık bana bunu verdi” şeklinde cevaplamıştır.⁶

5 Mehmet Salmazem, “Tehaddî Ayetlerinin Nüzûl Kronolojisine Dair Farklı Bir Yaklaşım”, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 19, sayı 64, Güz 2015, s. 115-117.

6 M. Vehbi Dereli, “Mu‘allaka Sahibi Müslüman Şair Lebîd b. Rabî‘a ve Dîvânındaki Fahr Temalı Şiirleri”, *Bilimname*, XLI, 2020/1, s. 485-514.

Belâgat ilminin ilkeleriyle, yöntem ve terminolojisi ile müstakil bir ilim halini alması yönündeki çabalar, Kur'an-ı Kerim'in nüzulü sonrası hızlanmıştır. Ancak bu durum İslam öncesi câhiliye döneminde belâgat sanatlarının bilinmediği veya bu sanatların kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim bu dönemde şiire ve şaire verilen değer, şairlerin birbirlerini şiirleri hakkında eleştirip değerlendirmeleri ve bu amaçla düzenlenen şiir panayırıları nüve olarak belâgatın varlığına ve bu ilimle ilgili inceliklerin kullanımda olduğuna işaret etmektedir.

Belâgat ilmi "beyân", "me'ânî" ve "bedî" olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir.⁷ Sözlükte "açık ve anlaşılır olmak" anlamlarına gelen beyân, terim olarak maksadı açık ve anlaşılır bir şekilde farklı usûl ve üslûblarla ifade etme kurallarını öğreten ilim dalıdır.⁸ Beyân ilmi çerçevesinde hakikat, mecaz ve çeşitleri (mürsel mecaz, aklî mecaz) teşbih ve çeşitleri (mürsel, müekked, mücmel, mufassal, belîğ, temsîlî, zımmî, mahlûb), istiâre ve kinâye konuları ele alınıp incelenmektedir.

Me'ânî lûgat anlamı olarak "manalar" anlamına gelmektedir. Belâgat terimi olarak ise söylenen sözün muktezâ-yı hâle yani yerine ve zamanına uygun olması ile ilgili kuralları ele alan bir ilim dalıdır.⁹ Me'ânî ilminin incelediği alt başlıklarından bazıları şunlardır: Haber, inşâ, isnad, fasl-vasl, zikir-hazif, takdim-te'hîr, musâvât-icâz-itnâb.

Belâgat ilminin temellerini oluşturan üç ana başlıktan bir diğeri olan bedî kavramı ise lûgat anlamı olarak "örneksiz ve eşsiz yaratan, icat eden" anlamına gelmektedir.¹⁰ Belâgat terimi olarak ise, yerinde söylenen, lafız ve manâ yönünden kusursuz olan sözlerin güzelleştirme-süsleme yollarını inceleyip öğreten bir ilimdir. Güzelleştirme ve süsleme tarzlarının manâ ile ilgili olanlarına aynı zamanda "المَحْسَنَاتُ الْمُعْوِيَّةُ", "mânevî güzelleştiriciler", lafızla ilgili olanlarına ise "المَحْسَنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ", "lafzî güzelleştiriciler" denilmiştir.¹¹

Me'âric Süresine Genel Bir Bakış

Araştırmanın mihverini oluşturan Me'âric sûresi Mekke döneminde nazil olmuş 44 ayetten oluşan bir sûredir. Tertip sırasına göre 70. sırada yer almaktadır.

7 Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, s. 380.

8 Fazl Hasan Abbâs, *el-Belâğatu fînûnuhâ ve efnânuhâ, İlmu'l-Beyân ve'l-Bedî*, Amman, Dârü'l-Furkân, 2007, s. 9-12.

9 Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 288.

10 Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris ez-Zekeriyâ İbnü Fâris, *Mu'cemü'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, thk. Şihâbuddîn Ebü Amr, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1998, s. 117.

11 Ahmed Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğa el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, s. 318-319.

Mekkî sûrelerin karakteristik özelliklerini barındıran sûre, ismini 3. ayette geçen “yükselme yolları ve dereceleri” anlamına gelen me‘âric kelimesinden almıştır. Sûre genel olarak Me‘âric sûresi olarak bilinmekle birlikte bazı tefsir ve hadis kaynaklarında sûrenin ilk iki kelimesi olan “Seele sâilun” sûresi ismiyle de anılmaktadır.¹² Sûrenin ilk ayetinde geçen bu ifadenin anlaşılmasına katkı olması amacıyla, tefsir kaynaklarında geçen bilgilere göre; “burada soru soran kişinin Mekkeli müşriklerden Nadr b. Hâris olduğu, onun ve diğer müşriklerden bazılarının alay ve inkar yoluyla Enfâl sûresi 32. ayetinde ifadesini bulan;

وَأَذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Hani (o kâfirler) bir zamanlar şöyle demişlerdi: Ey Allah’ım! Eğer şu (Kur’an) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir” sözlerine karşılık olarak verilen bir cevap olduğu bilgileri zikredilmektedir.¹³

Me‘âric kelimesi “mi‘rac” (مِعْرَاجٌ) kelimesinin çoğuludur.¹⁴ “Urûc” ve “Suûd” “çıkma – yükselme” anlamında merdiven veya asansör gibi aşağıdan yukarıya doğru çıkma aletini ifade eden bir manaya geldiği gibi, çıkılacak mertebeler, dereceler, yükseklikler anlamlarına da gelmektedir. Tefsir kaynaklarında bu kelime ile ilgili olarak “gökler, yüksek dereceler, faziletler, yüksek lütuf ve nimetler, manevî ve rûhî mertebeler, cennette Allah’ın sevdiği kullarına ihsan ettiği/edeceği dereceler” şeklinde izahlar yapılmıştır. Sûrede muhteva olarak, İslâm’ın temel itikât esasları, kıyâmetin halleri, âhiret hayatı, müminlerin övülen güzel vasıfları, buna karşılık günahkârların özellikleri, Mekke müşriklerinin yeniden dirilişi inkar ederek Hz. Peygamber’in davetine karşı alaycı bir tavır takınmaları gibi konulardan bahsedilmektedir.¹⁵ Sûrenin başlangıcında azabın çabucak gelmesini talep ederek inkarcı tutumlarını sürdürenlere yönelik azabın mutlaka vukû bulacağı ifade edilirken Hz. Peygamber’e (sav) ise bu tarz alay ve inkar içerikli tutumlara karşı sabırlı olması ve aldırış etmemesi tavsiye edilmektedir. Daha sonra sûrede, gerçekleşmesi kesin olan ve engellenmesi mümkün olmayan o hesap günü geldiğinde insanların inanç, ahlâk ve amellerine göre akıbetlerinin belirleneceği veciz ifadelerle dile getirilmektedir. Bu kısımda özetle; dünyada yaşarken Hz. Peygamber’in (sav) tebliğ ettiği hakikatlere yüz

12 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cûfî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühreyy en-Nâsır, Beyrut, Dârü Tavki'n-Necât, 1422, “Tefsir”, s. 70.

13 Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, c. 8, Riyad, Dârü't-Taybe, 1999, s. 220.

14 Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut, Mektebetü Lübnân, 1996, s. 372.

15 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, c. 3, Beyrut, Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, 1981, s. 441.

çevirerek mal-mülk yığmakla uğraşanlar cehenneme layık olurken, Allah'tan korkup, ahirete inanan, namazlarını sürekli kılmakla birlikte koruyan (gereği gibi amel eden), sahip oldukları mallarından ihtiyaç sahiplerine veren, zinadan sakınan, emanete ihanet etmeyip verdikleri sözlere riayet edenlerin cennetle mükafatlandırılacakları bildirilmektedir. Sûrenin son bölümünde ise, gördükleri her yerde Hz. Peygamber (sav) ile alay eden Mekkeli müşriklere adeta “şayet inkar içerisinde alaycı tutumunuza devam edecek olursanız Allah sizden daha hayırlı olan kimseleri getirmeye gücü yeter” denilerek son bir ikaz daha yapılmakta ve Hz. Peygamber'e (sav) müşriklerin bu tavırlarına aldırış etmemesi tavsiye edilmektedir.

Belâgat kavramı ve belâgat ilmine dair ilgili kavramlar hakkında özet bilgiler ile Me'âric sûresi hakkında genel bilgiler verildikten sonra çalışmanın kalan bölümünde belâgat ilminin kısımlarını oluşturan bedî', beyân ve me'ânî yönünden Me'âric sûresinin edebî tahlili yapılacaktır.

1. Me'âric Sûresinde Bedî' İlmî Belagat Sanatları

1.1. Cinâs

Cinâs, “جَانَسَ” mâzî fiilinin masdarıdır. Sözlük anlamı olarak “iki şeyin birbirine benzemesi” demektir.¹⁶ Bedî' ilminin “lafzî güzelleştiriciler” kısmına dahil olan cinâs edebî bir terim olarak yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer, anlamları ise farklı iki yahut daha fazla kelimenin şiir ya da düz yazıda birlikte kullanılması anlamına gelen bir edebî sanattır. Cinâs sanatına bu ismin verilme nedeni, manaları farklı olan iki lafzın harflerinin aynı cinsten olmasıdır. Cinâsı, Arap dili uzmanları tam ve nâkıs olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Tam veya nâkıs cinâsı belirlemede kriter dört yönden (vucûhu erbaa olarak isimlendirilen) mutabakattır. Bu dört yön harflerin çeşidi, harekesi, sayısı ve kelimedeki sıralanışıdır. Bir nesirde veya nazımda ayrı ayrı yerlerde kullanılan iki veya daha fazla kelime arasında yukarıda bahsedilen dört yönden mutabakat varsa tam cinâs, şayet dört benzerlik yönünden biri bulunmaz ise nâkıs cinâs olarak isimlendirilmiştir.¹⁷ Gerek klasik dönem gerekse modern dönemde kaleme alınmış belâgat kitaplarında müellifler cinâsı farklı yönleriyle ele alarak çok çeşitli tasniflere tabi tutmuşlardır: Cinâs-ı mumâsil, cinâs-ı mustevfâ, cinâs-ı mürekkeb, cinâs-ı mefruk, cinâs-ı lâhik, cinâs-ı mutarraf, vb.¹⁸ Ancak bu çalışmanın hacmini aşacağı için bu tarz detaylı tasniflere değinmeden temelde hemen bütün belâgat

16 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 1, s. 700.

17 Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, thk. Yusuf es-Samîlî, Beyrut, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1999, s. 326.

18 Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, s. 407-434.

alimlerinin yaptığı ve yukarıda değinilen tam ve nâkıs cinâs olması yönüyle me‘âric sûresindeki tespit edilen örnekler tahlil edilecektir.

Me‘âric sûresi ilk ayetinin ilk iki kelimesinde cinâs örneğiyle söze başlanmaktadır:

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ

“Soran birisi gelecek olan azabı sordu (istedi)” (Me‘âric, 70/1)

Ayette سَأَلَ ve سَائِلٌ kelimeleri arasında cinâs sanatı vardır. Aynı kökten türemiş olan bu iki kelime arasında dört benzerlik yönü bozulduğu için burada nâkıs cinâs söz konusudur. Zira سَأَلَ fiili mâzisi ile aynı kökten türemiş, onun ism-i fâili olan سَائِلٌ kelimesi arasında harf sayısı ve hareke bakımından farklılık söz konusudur. Bu örnekteki cinâsın aynı kök harflerden türemiş kelimeler arasında olması nedeniye bu tür cinâsa, cinâs-ı iştikâk adı verilmektedir.

Sûrede geçen bir başka cinâs örneği ise 3. ayetin son kelimesi olan (ذِي الْمَعَارِجِ) kelimesi ile bir sonraki ayetin ilk kelimesi olan (تَعْرَجِ) arasındaki kök birliğidir.

Bir diğer cinâs örneği ise 5. ayette geçen فَاصْبِرْ صَبْرًا kelimeleridir. İki kelime arasında kök birliği olması, ancak harflerin adedi bakımından farklılık olması nedeniyle nâkıs cinâs bulunmaktadır. Ayet-i kerimede Hz. Peygamber’e hitaben “فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلاً” “O halde sen güzelce sabret” buyrulmaktadır.

1.2. Secî‘

Secî‘ kelimesi lügavî anlam olarak kumru, güvercin gibi kuşların nağmelerini tekrarlayarak ötmeleri anlamına gelmektedir.¹⁹ Bir bedî‘ ilmi terimi olan secî‘ istilâhta; aralarında fâsıla bulunan iki cümlelerin son harflerinin birbiriyle aynı olmasıdır.²⁰ Secî‘ sanatı; iki fâsılada yer alan kelimelerin kafiyeye ve vezin açısından birbirine denk olması durumunda müressa‘ secî‘ (السَّجْعُ الْمُرَّصَعُ), vezin bakımından uyum olmamakla birlikte fasıla sonundaki harflerde kafiyeye açısından denklik bulunması durumunda mutarraf secî‘ (السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ), fasılalar arasında vezin yönüyle birbirine uygunluk bulunması durumunda mütevâzî secî‘ (السَّجْعُ الْمُتَوَازِي), fasılalardaki harflerin sayısı birbirine denk olmakla birlikte sondan bir önceki harfin farklı olması durumunda mütevâzin secî‘ (السَّجْعُ الْمُتَوَازِنُ) olmak üzere farklı isimlerle tasniflere tabi tutulmuştur.²¹ Me‘âric sûresi secî‘ sanatı örnekleri yönüyle oldukça zengindir. Sûrede on iki adet secî‘ örneği tespit edilmiştir. Bu örnekleri ve secî‘ çeşitlerini tablo olarak şu şekilde göstermek mümkündür:

19 İbnu Fâris, *Mu‘cemu’l-Mekâyis fi’l-Luğa*, s. 506.

20 Abdulaziz ‘Atîk, *İlmu’l-Bedî‘*, Beyrut, Dârü’n-Nehdati’l-‘Arabiyye, 1985, s. 215.

21 Ahmed Matlûb, *Mu‘cemü’l-Muştalahâti’l-Belâğîyye*, Beyrut, Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn, 1996, s. 311-315.

Ayetin manası	Ayet	Secî' ve Türü
“Soran birisi inkarcılar için gelecek olan ve kimsenin savamayacağı azabı sordu (istedi)” Me'âric 70/1-2	سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ.	mütevâzî secî' السَّجْعُ الْمُتَوَازِي
“Kendisini koruyup barındıran ailesini ve yeryüzünde kim varsa herkesi (fidye olarak versin de) kendisini kurtarsın” Me'âric 70/13-14	وَفَصَّلَتِہَ الَّتِي تُنْوِيہِ * وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيہِ.	mütevâzî secî' السَّجْعُ الْمُتَوَازِي
“Fakat ne mümkün! O (cehennem) alev alev yanan, derileri kavurup soyan bir ateştir.” Me'âric 70/15-16	كَلَّا إِنَّهَا لَنُظَى * نَزَّاعَةٌ لِّلشَّوَى.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“(O ateş) yüz çevirip arkasını döneni ve toplayıp biriktireni çağırır” Me'âric 70/17-18.	تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى * وَجَمَعَ فَأَوْعَى.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“İsteyene ve yoksula mallarından belli bir hak tanyanlar” Me'âric 70/24-25.	وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ * لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“Şüphesiz insan bencil (huysuz) yaratılmıştır. Başına bir kötülük geldiğinde sızlanır. Bir nimete kavuştuğunda engelleyici olur (cimrilik eder)” Me'âric 70/19-20-21.	إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا * إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا * وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا.	mütevâzî secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“Şüphesiz Rablerinin azabından emin olunamaz ve onlar namuslarını koruyanlardır” Me'âric 70/28-29.	إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ * وَالَّذِينَ هُمْ لِغُرُوبِهِمْ حَافِظُونَ.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“Kim bunun ötesini isterse, işte onlar sınırı aşan kimselerdir. Onlar emanetleri gözeten ve verdikleri söze bağlı olan kimselerdir.” Me'âric 70/31-32.	فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ.	mütevâzî secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“Şahitliklerini dosdoğru yapanlar, namazlarını koruyanlar, işte bunlarda cennetlerde ağırlandır.” Me'âric 70/33-34-35.	وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ * أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“Kâfirlere ne oluyor? Bölük bölük sağından, solundan sana koşarlar” Me'âric 70/36-37.	فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِيَلَتْ لَهُمْ هُطُوعٌ * عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ عَزِيزٌ.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“Hayır, biz onları bildikleri şeyden yaratttık. Doğuların ve batıların Rabbine andolsun ki bizim gücümüz yeter” Me'âric 70/39-40.	كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَلْمُؤُونَ * فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ
“(şimdilik) bırak onları, tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya dek dalsınlar, oynayadursunlar. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden fırlayarak çıkarlar” Me'âric 70/42-43.	فَدَرُّهُمْ يُخْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ * يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ.	mutarraf secî' السَّجْعُ الْمُطَرَّفُ

1.3. Muvâzene

Bedî‘ sanatlarından olan muvâzene iki fâsılanın vezin yönüyle aynı olmasıdır. Bazı belâgat ilmi kaynaklarında muvâzene “mütevâzin secî‘” başlığı altında secî‘ sanatının bir cüzü olarak ele alınmakla birlikte her iki cümledeki revî harflerinin farklı olması nedeniyle secî‘ye dahil edilmemesi kanaatini savunanların görüşlerinin daha isabetli olduğu değerlendirilmektedir.²²

Muvâzene Me‘âric sûresinde 5-6-7. ayetlerde ve 19-20-21. ayetlerde görülmektedir.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا * إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَنَرَاهُ قَرِيبًا.

“O halde sen güzelce sabret!, onlar o azabı uzak bir ihtimal görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz” (Me‘âric, 70/5-6-7)

Peş peşe gelen 3 ayetin son kelimeleri olan جَمِيلًا - بَعِيدًا - قَرِيبًا kelimeleri arasında vezin birliği yönüyle muvâzene vardır.

1.4. Tıbâk

Tıbâk kelimesi, (طَبَقَ) fiilinin müfâ‘ale babından masdardır. Sözlükte “uygun olmak, iki şeyi birbirine eşit hale getirmek” anlamlarına gelen²³ tıbâk, bedî‘ ilminde manevî güzelleştiricilerden olup, anlam yönüyle zıt olan kelimelerin bir ibarede belli bir uyum içerisinde bir arada kullanılmasıdır. Kullanılan kelimelerin hakikat veya mecâz olması önem arz etmemektedir. Tıbâk sanatı bazı belâgat ilmi kaynaklarında “tezâd”, “tatbik”, “mutâbakat” veya “tekâfü” olarak isimlendirilir.²⁴

Me‘âric sûresinde tıbâk sanatına dair dört örnek tespit edilmiştir;

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَنَرَاهُ قَرِيبًا.

“onlar onu (azabı) uzak bir ihtimal görüyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz” Me‘âric 70/6-7. ayetlerinde (بَعِيدًا) “uzak” ve (قَرِيبًا) “yakın” kelimeleri arasında;

عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ عَزِيزِينَ.

“sağdan ve soldan bölükler halinde.” Me‘âric 70/37. ayette (الْيَمِينِ) “sağ” ve (الشَّمَالِ) “sol” kelimeleri arasında;

22 el-Kazvîni, *el-Îdâh*, s. 299; Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 350.

23 Ahmed Mustafâ el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâğa el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî’*, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993, s. 320.

24 Ahmed Maflûb, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-Belâğîyye*, s. 368.

فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ.

“Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki bizim gücümüz yeter” Me'âric 70/40. ayette (المَشَارِقِ) “doğular” ve (المَغَارِبِ) “batılar” kelimeleri arasında zıt anlamlı kelimeler bir arada kullanıldığı için tıbâk sanatı vardır.

Sûrede geçen bir diğer tıbâk örneği ise 20. ve 21. ayetlerde geçmektedir:

إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

“Kendisine bir kötülük dokunduğunda sızlanır, ona imkan verildiğinde ise başkasını yararlandırmaz” (Me'âric, 70/20-21)

Görüldüğü üzere ilk ayette geçen (الشَّرُّ) kelimesi ile peşi sıra gelen 21. ayetteki (الْخَيْرِ) kelimesi arasında zıtlık olduğu için tıbâk sanatı vardır.

1.5. Mukâbele

(قَابِلٌ) fiilinin masdarı olan mukâbele lügavî olarak “karşılama, karşılaşma, bir şeyi bir başka şeyle karşılaştırmak”²⁵ anlamlarına gelmektedir. Bedî' ilminin bir terimi olarak ise “bir ifadede önce iki veya daha fazla manayı zikrettikten sonra sırayla bunların karşıtlarının ifade edilmesidir.”²⁶ Bazı Arap dili edebiyatçıları mukâbele sanatını tıbâk sanatının kısımlarından biri olduğu şeklinde değerlendirmişlerdir. Sekkâkî başta olmak üzere belâgat âlimlerinin büyük çoğunluğu ise mukâbeleyle bedî' ilminin manayı güzelleştiren müstakil sanatlarından biri olarak zikretmişlerdir.²⁷ Mukâbele ile tıbâk arasında benzerlik olmakla birlikte aralarındaki fark şu şekilde izah edilmiştir. Tıbâk iki zıt kelimenin bir ifadede kullanılması şeklinde olurken, mukâbele önce iki farklı kelimenin belli bir sıraya göre zikredilmesi ve ardından bu iki kelimenin zıt anlamlarının iki ayrı kelimeyle ifade edilmesidir. Bu durumda mukâbele sanatı mana olarak aralarında zıtlık veya karşıtlık bulunan dört kelime arasında gerçekleşmektedir.²⁸

Bu bilgiler ışığında Me'âric sûresinde 20. ve 21. ayetlerde olmak üzere bir adet mukâbele sanatı tespit edilmiştir.

إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا * وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا.

“Kendisine bir kötülük dokunduğunda sızlanır, ona imkan verildiğinde ise başkasını yararlandırmaz” (Me'âric, 70/20-21)

25 İbnu Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 872.

26 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 424.

27 Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, s. 481.

28 Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 297-298.

Bu örnekte; 20. ayette önce sırasıyla (الشر) ve (جزوئاً) kelimeleri zikredilmiş ardından 21. ayette bu kelimelerin karşıtı olarak (منوئاً), (الخير) kelimeleri sırasıyla gelmiştir. Burada dört kelime arasında bir mukâbele durumu söz konusudur. Kelimeleri eşleştirerek değerlendirecek olursak birinci cümlede geçen ilk kelime الشر ile ikinci cümlede buna karşılık kullanılan الْخَيْر kelimesi arasında zıtlık açık bir şekilde anlaşılmaktadır. İkinci kelimeler arasındaki karşıtlık ise lafzî bir zıtlıktan ziyade fiilî bir tezdâ ifade etmektedir. Fakirlik, hastalık vb. istenmeyen ve hoş karşılanmayan bir durumda iken halinden yakınıp sızlanırken (جَزُوئاً), bol rızık, zenginlik, sağlık gibi geniş imkanlara kavuşunca o yakındığı halleri hatırlayıp bu durumda olanlara verici olma, yardımcı olma yerine engelleyici (مَنُوئاً) bir tavır takınma şeklinde zıt bir durumu ifade etmektedir.

Bu örnek dışında direk lafzî olarak zıt kelimelerin zikredilmeyip ancak mana açısından ve ifade edilen fiili tavrın karşılığı olabilecek örnekler vardır. Sûnenin bütünlüğü çerçevesinde bakıldığında Mekke müşriklerinin inkarları, inatları mal yığılma biriktirme ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmama gibi bir takım olumsuz özellikleri zikredilmekte ve buna karşılık Müslümanların övülen vasıfları dile getirilmektedir.

وَجَمَعَ فَأَوْعَى (18) < وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ * لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. (24-25)

“Servet toplayıp yığar” anlamındaki müşriklerin özelliğini ifade eden 18. ayet ile “İsteyene ve yoksula mallarından belli bir hak tanır” ayeti arasında;

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا (6) < وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بَيِّنَاتٍ (26)

“Onlar onu (hesap gününü) uzak bir ihtimal olarak görüyorlar” anlamındaki yine müşriklerin inanç durumunu ifade eden 6. ayete karşılık Mü’minlerin vasıflarını belirtirken “Onlar, hesap gününü tasdik eden kimselerdir.” ayetleri arasında mukâbele olduğunu belirten müfessirler de bulunmaktadır.²⁹

1.6. İltifât

Belâgat ilminde anlama güzellik katan edebî sanatlardan biri de iltifattır. Sözlükte “yönelmek, dönmek” anlamlarına gelen iltifât, istilâhî bir terim olarak bir anlatımda beklenmedik bir şekilde şahıs, zaman ve üslûp olarak değişiklik yapmaktır.³⁰

Söz konusu bu sanat ile ilgili örnek Me‘âric sûresinde 40. ve 41. ayetlerde gâib kipinde “onların yerine daha iyilerini getirmeye gücümüz yeter”

29 Muhammed Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, c. 29, Tunus, Dâru't-Tûnisîyye li'n-neşr, 1984, s. 171-172.

30 Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 177.

فلا أقسم برب المشارق والمغارب إنا لقادرون * على أن نبذل خيراً منهم وما نحن بمسبوقين،

“Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter, kimse de bizim önümüze geçemez” (Me'âric 70/40-41) denilirken;

peşi sıra gelen 42. ayette muhatap sîgası ile Hz. Peygamber'e hitaben;

فَذَرَهُمْ يُخَوْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ.

“Bırak onları, kendilerine geleceği hususunda uyarıldıkları güne ulaşınca kadar boş şeylere dalıp oyalanadursunlar!” (Me'âric 70/42) ifadesiyle muhataba emir sîgasına geçilmiştir.

2. Me'âric Sûresinde Beyan İlmi Belâgat Sanatları

2.1. Teşbih

Arap edebiyatında gerek şiirde gerekse düz yazıda en çok kullanılan edebî sanatlardan biri olan teşbih (شَبَّهَ) fîilinin masdarıdır. Sözlük anlamı olarak “bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi” demektir.³¹ Belâgat ilminin temel sanatlarından olan teşhis, istiâre gibi birçok edebî sanatın da temelini oluşturan teşbih istilâhî bir terim olarak “bir veya birden fazla vasıfta aralarında benzerlik bulunan iki şeyin birbirlerine benzetilmesidir.”³² Bir teşbihte dört temel öge bulunur. Bu ögeler; müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (kendisine benzetilen), vechü'ş-şebeh (benzeme yönü) ve teşbih (benzetme) edatıdır. Bu ögelerin teşbihte zikredilme veya zikredilmeme durumlarına göre farklı isimlerle isimlendirilen kısımları vardır. Belâgat kitaplarında (أَقْسَامُ التَّشْبِيهِ) “Teşbihin Kısımları” başlığı altında yapılan taksimata göre; teşbih edatı zikredilen teşbih, teşbîh-i mürsel, teşbih edatı hazfedilen teşbih, teşbîh-i muekked, teşbih yönü zikredilen teşbih, teşbîh-i mufassal, teşbih yönü hazfedilen teşbih, teşbîh-i mücmel, hem teşbih edatı hem de teşbih yönü hazfedilip zikredilmeyen teşbih ise teşbîh-i belîğ olarak isimlendirilmiştir.³³

Gerek nazım gerekse nesirde çokça kullanılan teşbih anlatılmak istenilen ifadeye güç katar ve muhataptaki etkisini artırır. Belâgat kaynaklarında (أَعْرَاضُ التَّشْبِيهِ) “Teşbihin Gayeleri” başlığı altında maddeler halinde serdedilen bilgilere göre özetle teşbih şu amaçlar için yapılmaktadır; “müşebbehin (benzeyenin) durum, şekil, miktar, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk, ağırlık-hafiflik gibi

31 Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut, Mektebetü tahkî-kü't-türâs, 1987, s. 1610.

32 el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 219.

33 Abdulaziz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, Beyrut, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1985, s. 64.

yönlerini açıklamak, müşebbehî süslemek, müşebbeh soyut ise onu somutlaştırarak zihinlerde yerleştirmek, beğenilen bir şeye benzeterek övmek veya sevilmeyen bir şeye benzeterek yermek gibi amaçlarla yapılmaktadır.³⁴

Sûrenin 4. ayetinde teşbih-i belîğ örneği vardır;

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ

“Melekler ve rûh O’na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”
(Meâric, 70/4)

Bu ayette bir günün miktarının uzunluğu ifade edilirken teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilmeksizin belîğ bir teşbih yapılmıştır. Bir günün uzunluğunun miktarı adet olarak ifade edilirken hakiki bir anlam kastedilmemiştir. Özellikle inkarcılar için o günün zorluğu ve şiddeti nedeniyle “çok uzun bir gün olacağı benzetme yoluyla dile getirilmiştir.

Me‘âric sûresinin 8. ve 9. ayetlerinde teşbih edatlarından (ك) harfi kullanılarak teşbih yapılmıştır.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ * وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ

“Göğün, erimiş maden gibi ve dağların atılmış renkli yün gibi olacağı gün”
(Me‘âric, 70/8-9)

Buradaki benzetmede;

Müşebbeh : الْجِبَالُ السَّمَاءُ :

Teşbih edatı : كَ كَ :

Müşebbehun bih : الْعِهْنِ الْمُهْلِ :

Bu ayette geçen teşbih, teşbih edatı zikredildiği için teşbih-i mürsel, teşbih yönü hazfedildiği için aynı zamanda mücmel bir teşbihtir. Teşbihin gayeleri açısından bakıldığında ise geleceğe dair vuku bulacak gaybî bir olay olan kıyametin mâhiyetinin zihinlerde somut bir iz bırakacak şekilde ifadesi söz konusudur. Belli bir düzen içerisinde varlığını sürdüren gökyüzünün zamanı geldiğinde yüce yaratıcının iradesiyle erimiş madenlere, dağların ise atılmış yüne çevrileceği bildirilmektedir.

Sûrede geçen bir diğer teşbih örneği ise 43. ayette yer almaktadır.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ.

“O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, kabirlerinden fırlayarak çıkarlar.” (Me‘âric, 70/43)

34 es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 340-342; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 238-239.

Bu örnekte geçen teşbihte Kâf ve inne'nin birleşmesinden oluşan ve çoğu belâgat âlimine göre mürekkep bir harf kabul edilen “كَأَنَّ” teşbih edatı ile yapılan bir teşbih sanatı vardır. Bir önceki ayetlerde verilen örneklerde olduğu gibi bu teşbih de teşbih edatı zikredildiği için teşbih-i mürsel, teşbih yönü hazfedildiği için aynı zamanda teşbih-i mücmeldir. Teşbihin gayeleri açısından bakıldığında ise dünyada iken hesap gününü inkar eden müşriklere hesap gününün mâhiyeti daha canlı bir anlatımla zihinlerde somutlaştırılarak “yeniden diriltildikleri gün inkar etmek bir yana kabirlerinden kalkıp belli bir hedefe koşarcasına hesap yerine sevk edilecekleri” anlatılmaktadır.

2.2. Kinâye

Kinâye kelimesi (كنا - يَكْنُو) fiilinin masdarıdır. Sözlükte “bir şeyi gizlemek, açıkça söylememek” anlamına gelir.³⁵ İstîlâhî bir beyân ilmi terimi olarak kinâye, bir sözü gerçek anlamına da gelebilecek şekilde, gerçek anlamının dışında başka bir anlamda kullanılması sanatına denir.³⁶ Bir maksadı kinâye içeren bir üslupla anlatmak kısaca bir şey söyleyip başka bir şeyi kastetmek (örtülü anlatım) şeklinde de özetlenebilir.³⁷ Belâgat ilmi âlimlerine göre, bir anlatımı doğrudan değil de kinâyeli bir üslup ile ifade etmek daha belîğ sayılmıştır.³⁸ Kinâye, kinâyede kastedilen manaya göre (mekniyyün anh'a göre); sıfattan kinâye, mevsuftan kinâye ve nisbetten kinâye olmak üzere üç kısma ayrılır.³⁹

Me'âric sûresinde 39. ayette “كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ” “Hayır, şüphesiz onları biz, kendilerinin de bildiği şeyden yarattık.” ifadesinde kinâye vardır. Burada mekniyyün anh (kinâye olunan) “meni” (sperm)dir. İnsanın çokta önem vermediği bir maddeden yaratıldığına işaret ederek, gurura kapılmasının ve kendisini üstün görmesinin bir anlamının olmadığına vurgu yapılmaktadır. Bu kinâye dolayısıyla mevsuftan kinayedir. Yaratılış ve yeniden dirilişi inkar edenlere kinâye yoluyla bir hatırlatma ve ikaz vardır.⁴⁰

35 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 1713.

36 Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, thk. M. Muhammed Şâkir, c. 1, Kâhire, Matba'atü'l-Medenî, 1992, s. 66.

37 Maflûb, *Mu'cemu'l-Muştalahât*, s. 568.

38 es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 402.

39 Ali el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdîha fi'l-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Kâhire, Dârü'l-Me'ârif, 2005, s. 123-125.

40 es-Sâbûnî, *Safvetu'l-Tefâsîr*, c. 3, s. 448.

2.3. Mecâz

Mecâz kelimesi sözlükte “bir yolu, bir mesafeyi geçmek, katetmek, yürüyüp geçilen yer” anlamlarına gelir. Terim olarak ise bir lafzın hakiki manasının dışında bir başka manada kullanılmasıdır. Bir mecâzda kelimenin mecâz olduğunu gösteren bir karine olması gerekir. Belagat âlimleri mecâzı, mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lugavî olarak ikiye ayırmışlardır. Bir fiil hakiki fâilinden başkasına isnâd ediliyorsa mecâz-ı aklî, bir lafız hakiki manasının dışında bir başka manada kullanılıyorsa mecâz-ı lugavî olarak isimlendirilmiştir. Mecâz-ı lugavî de kendi içerisinde istiâre ve mecâz-ı mürsel olarak ikiye ayrılmıştır. Bir mecâzda aslî anlam ile mecâzî anlam arasındaki bağ bir teşbihe dayanırsa istiâre, mecâzda hakiki mana ile mecâz arasındaki bağ teşbihe dayanmıyorsa mecâz-ı mürsel olarak isimlendirilmiştir.⁴¹

Me‘âric sûresinde 17. ayette bir mecâz söz konusudur;

تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى

“ (O ateş) yüz çevirip geri döneni kendine çağırır” (Me‘âric 70/17)

Bu ayette mecâz-ı aklî söz konusudur. Mecâz-ı aklî bazı belagat âlimleri tarafından mecâz-ı isnâdî olarak isimlendirilmektedir. Zira çağırma fiili ateşe isnâd edilmiştir. Oysa çağırma fiilinin gerçek sahibi ateş değildir. Bu da mecâz olduğuna delâlet eden bir karînedir. Önceki iki ayette cehennem azabı tasvir edilirken “onun derileri kavurup soyan alevli bir ateş” (كَلَّا إِنَّهَا لَأَطَى نَزَّاعَةً لِّلشَّوَى) olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda bu ayette geçen mecâzı, mecâz çeşitlerinden olan mecâz-ı hazfî olarak değerlendiren âlimler de vardır. Bu durumda hazif sebebiyle kelime asıl anlamının dışında kullanılmıştır. Söz konusu olan hazifin izahı ise (تَدْعُوا زبَانِيَهَا) “ateşin zebânîleri onu çağırmaktadır.” şeklindedir. Bu durumda muzaf olan bir kelimenin hazfî söz konusudur.⁴²

3. Me‘âric Sûresinde Me‘ânî İlmî Belagat Sanatları

Me‘ânî ilminin, söylenilen sözün muktezâ-yı hâle yani yerine ve zamanına uygun olması ile ilgili kuralları inceleyen bir ilim dalı olduğuna giriş bölümünde belâgat hakkında sunulan genel bilgilerde temas edilmişti. Bu bölümde Me‘âric suresinde tespit edilen me‘ânî ilmi ile ilgili sanatlara yer verilecektir.

41 Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 289-290.

42 Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üramiyy el-‘Alevî el-Herariyy eş-Şâfi‘î, *Hadeiku’r-Ravhi ve’r-Rayhân*, c. 30, Beyrut, Dârü Tavki’n-Necât, 2001, s. 237.

3.1. Emir

Me'ânî ilminin en temel konusu haberî ve inşâî cümlelerdir. Arap dilinde bir cümle, söyleniş maksadına ve yapısal özelliğine göre haberî ve inşâî olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir cümlede ifade edilen hüküm doğrudur veya yalandır denilebiliyorsa haberî cümle, doğrulama veya yalanlama yapılamıyorsa inşâî cümle olarak isimlendirilmiştir.⁴³ Bir şeyin yapılmasının muhataptan istenildiği cümleler “emir” başlığı altında talebi inşâ cümleleri olarak değerlendirilmiştir. Kullanıldığı bağlama göre bazen hakikî anlamında bazen de sözün gelişinden anlaşılır bir şekilde “dua, temenni, tehdit, iltimas, tavsiye taaccüb, irşad” gibi farklı anlamlarda da kullanılabilir.

Me'âric sûresinde iki ayette emir sîgası içeren cümle tespit edilmiştir. Bu emir cümlelerinden ilki Me'âric sûresinin 5. ayetidir;

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا. “Şimdi sen güzelce sabret” (Me'âric 70/5)

Bu ayette tavsiye ve irşad anlamında müşriklerin inkarlarına ve alaylarına karşı Hz. Peygamber'e sabırlı olması söylenilmekte, devamında gelen ayetlerden de anlaşılacağı üzere onların iddia ettikleri gibi kıyametin imkansız olmadığı, muhakkak gerçekleşecek bir hakikat olduğu bildirilerek Hz. Peygamber teselli edilmektedir. “Doğrusu onlar o azabı ihtimalden uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz.” (Me'âric 70/6-7)

Emir sîgasının kullanıldığı diğer örnek ise Me'âric sûresi 42. ayette şu şekilde geçmektedir;

فَدَرُّهُمْ يُحْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ.

“Bırak onları, tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya dek dalsınlar, oynayadursunlar.” Me'âric 70/42.

Bu ayette kullanılan talebi inşâ cümlesini oluşturan emir cümlesi bir önceki ayet örneğinde olduğu gibi Hz. Peygamber'e inkarlarını ve alaylarını ısrarla sürdüren müşrikleri kendi hallerine bırakmasını söyleyerek teselli vermekte ve aynı zamanda bu emir cümlesi ile inkarcılar tehdit edilmektedir. Çünkü onların inkarcı ve alaycı tutumlarına dalıp oyalanmaları “vaad (tehdit) olundukları güne kavuşuncaya kadar” cümlesiyle kayıt altına alınmıştır. Bu da bu ayetteki emir cümlesinin aynı zamanda Hz. Peygamber için teselli müşrikler için ise tehdit anlamı içerdiğinin karinesidir.

43 el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 55.

3.2. İstifhâm

Me‘ânî ilminin en geniş alanını oluşturan konu başlıklarından biri de istifham konusudur. Normal şartlarda bilinmeyen bir şey hakkında bilgi istemek anlamına gelen istifham, hakiki anlamının dışında pek çok gaye ile de kullanılabilir. Belâgat kaynaklarında bu husus (الْمَعَانِي الَّتِي تُسْتَفَادُ مِنَ الْإِسْتِفْهَامِ بِالْقَرَائِنِ) “Bazı Karinelerle İstifhamın Değişik Manalarda Kullanılması” başlığı altında ele alınmıştır. Bu durum aynı zamanda (أُسْلُوبُ الْإِسْتِفْهَامِ) “İstifham Üslûbu” olarak isimlendirilmiştir. Bu tarzda kullanılan istifham ile muhataptan cevabı beklenen bir soru sorulması durumu söz konusu değildir. Bu durumda esas gaye ya ifadeye güç kazandırmak ya da muhatabın konuya daha iyi odaklanmasını temin etmektir. Neticede istifham hakiki anlamının dışında inkar (hoş karşılamama), taaccüb (şaşkınlık), nefy (olumsuzluk), tevbih (azarlama), temenni, küçümseme, teşvik, irşad (yönlendirme), istib‘âd (uzak görme) gibi çok farklı manalarda kullanılabilir.⁴⁴ Bazı istifham örneklerinde bahsi geçen anlamlardan birkaç tanesi bir arada bulunabilmektedir.

Bu bilgiler ışığında Me‘âric sûresinde iki istifham örneği vardır.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ * عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ.

“Kâfirlere ne oluyor? Bölük bölük sağından, solundan sana koşarlar” (Me‘âric 70/36-37)

أَيُّطَمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ.

“Onlardan her biri naîm cennetine sokulacağını mi umuyor?” (Me‘âric 70/38)

Her iki ayette de görüldüğü üzere istifham hakiki anlamının dışında kullanılmıştır. Zira her iki soru da muhataplardan cevabı beklenen veya bilinmeyen bir şeyi öğrenmek amacıyla sorulan sorular değildir. Tefsir kaynaklarında ilgili ayetlerin izahı sadedinde şu bilgiler yer almaktadır. Müşrikler gruplar halinde gelerek sağdan soldan Hz. Peygamber’in (sav) etrafında toplanır, müminlerin cennetle müjdelendiğini, inkarcıların cehennem azabı ile uyarıldığını işittiklerinde alaycı bir üslupla “şayet durum Muhammed’in dediği gibi ise biz bunlardan önce cennete gireriz” derlerdi.⁴⁵

İnkarcıların hesap gününü, cenneti, cehennemi inkar etmelerine rağmen cennete müminlerden önce gireceklerini iddia etmeleri şeklindeki çelişkili tavırları ve sağdan soldan yaklaşım alaycı bir üslup kullanmaları her iki ayette geçen istifham üslubuyla inkârî ve tevbihi bir anlamda kınanmaktadır.

44 Abdülkâdir Hüseyin, *Fennü'l-Belâğa*, Beyrut, ‘Âlemü'l-Kütüb, 1989, s. 134-135.

45 Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki'tenzîl*, c. 6, Riyad, Mektebetü'l-A-bikân, 1998, s. 211.

3.3. İtnâb

İtnâb, “sözü uzatmak” manasına gelen (أَطْنَبَ) fiilinin masdarıdır.⁴⁶ Me'ânî ilminin ifade türlerinden olan bir belâgat terimi olarak ise “bir sözde (sözdeki kapalılığı açmak, anlam kargaşasını önlemek, söylenen sözü te'kid etmek gibi) belirli bir takım maksatlara binaen sözün alışlagelenden fazla uzatılmasıdır. Bir başka ifadeyle lafzın manadan fazla olması şeklinde de ifade edilmiştir. Yalnız burada söz konusu olan sözün uzatılması bir faydanın temini amacıyla. Eğer lafızda sözün uzatılması bir faydayı temine yönelik değilse bu durum belâgat kriterleri açısından tasvip edilmeyen “haşv ve tatvîl” olarak isimlendirilmiştir.⁴⁷

Me'âric sûresinde itnâb örnekleri şunlardır:

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ.

“Melekler ve Rûh (Cebrâil) oraya miktarı (dünya yılı ile) elli bin yıl olan bir günde yükselirler” (Me'âric 70/4).

Bu ayette itnâb'ın kısımlarından olan (ذِكْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِّ) zikru'l-hâs be'de'l-ââm, umuma delâlet eden bir kelimedden sonra hususa (özele) işaret eden bir ifadenin kullanılması durumu söz konusudur. Bu da genellikle hususa işaret edilerek zikredilenin üstünlüğüne dikkat çekmek gayesiyle yapılır. Ayetin meâlinde de görüldüğü üzere bir varlık türünün tamamını bildiren “melekler” kelimesinden sonra o varlık türünün bir cüzü olan “Ruh” yani Cebrail (as.) zikredilmiştir. Bu da Cebrâil'in üstlenmiş olduğu vahiy meleği olma vasfından dolayı o varlık türü içerisindeki üstünlüğüne vurgu yapmaktadır.

İtnâb kısımlarından bir diğeri olan (ذِكْرُ الْعَامِّ بَعْدَ الْخَاصِّ) zikru'l-ââm be'de'l-hâs, hususa delâlet eden bir kelime veya kelime grubundan sonra umuma (genele) işaret eden bir kelimenin kullanılması şeklindeki itnâb örneği ise 11 – 12 – 13 ve 14. ayetlerde görülmektedir;

يُبْصِرُ وَهُمْ يُبْصِرُونَ ۚ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُ الْمُجْرِمِ وَلَا يَنْفَعُ يَوْمَئِذٍ آلٌهُمْ وَلَا هُمْ ۚ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (12) وَصَاحِبِئِهِ وَأَخِيهِ (11) وَتُؤَيِّبُ (13) وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ (14)

“Onlar birbirlerine gösterilirler. Günahkâr olan kişi, o günün azabı karşısında oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini barındıran ailesini ve yeryüzünde kim varsa herkesi fidyeye olarak vermeyi ister ki kendisini kurtarsın!” (Me'âric 70/11-14)

Burada öncelikle hususa işaret eden “oğullar, eş, kardeş ve kendisi” zikredildikten sonra (وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا) “yeryüzünde kim varsa herkesi”

46 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 141.

47 Maflûb, *Mu'cemu'l-Muştalahât*, s. 133.

ifadesiyle umum ifade eden bölümle olayın büyüklüğü, dehşeti ve önemi vurgulanmıştır.

Bir diğer itnâb örneği ise; müşriklerin “haktan, hakikatten yüz çeviren, mal yığıp biriktirme derdinde olan, tahammülsüz, kötü bir durumla karşılaşınca sızlanan, bir genişliğe bolluğa kavuşunca o bolluktan kimseyi faydalandırmayan” (Me‘âric 70/17-21) gibi olumsuz özellikleri sayıldıktan sonra 22. ayette “ancak namaz kılanlar müstesna” (إِلَّا الْمُصَلِّينَ) ayetinden sonra sözün uzatılarak musallin şeklinde ifade edilen “namaz kılanların” sekiz tane vasfının sayılması bir maksada binaen sözün uzatılmasıdır.

إِلَّا الْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ * وَالَّذِينَ فِي لَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ * لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ *
وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ * وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ * إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ * وَالَّذِينَ
هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ لَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ * فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَاثُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ * وَالَّذِينَ هُمْ
عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ *

“Ancak namaz kılanlar müstesna; onlar namazlarına devam ederler, isteyene ve mahrum kalanlara mallarından belli bir hak tanırlar, Rablerinin azabından çekinirler, ki Rablerinin azabından emin olunamaz, onlar iffetlerini korurlar, eşleri ve câriyeleri bunun dışındadır ki bu nedenle kınanmazlar, kim bunun ötesini isterse onlar haddi aşanlardır, onlar emanetlerine ve verdikleri söze bağlıdırlar, şahitliklerini dosdoğru yaparlar, Namazlarını hassasiyetle muhafaza ederler.” (Me‘âric 70/22-34). Burada sadece “namaz kılanlar müstesna” demekle yetinilmemiş Müslümanların şiarlarından olan sekiz haslet sayılarak söz uzatılmıştır. Burada itnâb sanatı ile sözün uzatılmasındaki maksat bir yönüyle bu özelliklere sahip olan müminleri övmek diğer yönüyle de bu özelliklere sahip olmaları için teşvik ve özendirme söz konusudur.

3.4. Takdîm

Takdîm bir cümlede, normalde sonra zikredilmesi gereken bir ögenin önce zikredilmesidir.⁴⁸ Bir kelime veya birden fazla kelime grubunun muhatabın zihninde daha güçlü bir şekilde yer alması veya özel bir yolla tahsis edilmesini ifade eden “Kasr” yollarından biri de takdîmdir.

Me‘âric sûresinde takdim örneği olarak 23. ayette geçen (هم) lafzı zikredilebilir;

الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ

“Onlar namazlarını sürekli kılarlar” (Me‘âric 70/23)

48 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 12, s. 467.

Burada (هم) lafzının takdimi ile bir önceki ayette olumsuz tavırlardan istisna tutulan (الْمُصَلِّينَ) “namaz kılanlar” daha güçlü bir şekilde vurgulanmakta, dinleyenin zihninde daha belirgin bir iz bırakmaktadır. Onlar kötü huylu, kötü ahlaklı olmadıkları için dolayısıyla azaptan da istisna edilmişlerdir ve onların en önemli ve birincil özelliği “onlar var ya onlar namazlarına çok dikkat ederler” gibi bir vurgu zihinlerde oluşmaktadır.

Bir diğer takdîm örneği ise 34. ayette câr ve mecrûrun fiilin önüne geçmesi şeklindeki örnektir;

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

“Namazlarını muhafaza ederler (namazlarına uygun hal ve hareket içindedirler) (Me'âric 70/34)

Burada (يُحَافِظُونَ) fiiline müteallık olan câr ve mecrûr (عَلَى صَلَاتِهِمْ) normalde fiilden sonra gelmesi gerekirken bir gayeye matuf olarak öne geçmiştir. Buradaki takdim ihtisas ifade etmektedir. Yani “onlar sadece namazlarına o derece hassasiyet gösterirler”, onun dışındaki konular onlar için namaza gösterdikleri hassasiyetten sonraki sıralarda yer alır.

Sonuç

Arap toplumunun fasih ve belîğ söz söylemeye çok önem verdiği, hitabetin, etkili söz söyleme ve topluluklar karşısında şiir îrâd etmenin geleneksel şifâhî kültüre dönüştüğü bir zaman diliminde, toplumun alışageldiği inanç, düşünce ve yaşam tarzlarına meydan okuyan bir kitap olarak gelen Kur'ân-ı Kerim'in elbette belâgat açısından da eşsiz özelliklere sahip olması gerekmektedir. Nitekim öyle de olduğu ilk dönemlerden itibaren işin erbabı olan herkes tarafından tasdik edilen bir hakikat olmuştur. Çünkü Kur'an, henüz Mekke'de risâletin ilk yıllarında muhataplarına meydan okuyarak bütün güç ve imkanlarını bir araya getirseler bile bir benzerini getirmekten aciz kalacaklarını ilan etmiştir. Arap edebiyatının şaheserleri arasında sayılan meşhur mu'allaka şairlerinden olup daha sonra Müslüman olan Lebîd b. Rebî'a'nın Kur'ân-ı Kerim'in sûrelerini dinledikten sonra şiir söylemeyi kendisine yakıştıramadığını ifade etmesi bu durumun en bariz göstergelerinden sadece bir tanesidir.

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'in söz konusu bu ifade gücünün, lafız ve manaları arasındaki ahengin kavranılmasına ve bu alanda yapılacak akademik-ilmî çalışmalara katkı sunmak amacıyla Me'âric sûresinin belâgat ilmi ölçülerine göre edebî tahlilinin tespitine gayret edilmiştir. Sûrenin ayetlerinde geçtiği tespit edilen her bir edebî sanat hakkında önce belâgat ilmi kaynaklarından istifade edilerek o edebî sanat hakkında kısa bilgiler verilmiş, daha sonra bu

sanatların ayetlerde nasıl kullanıldığı örnekleriyle zikredilmiştir. Me'âric sûresi üzerinde yapılan söz konusu edebî tahlil neticesinde, sûrede cinâs, secî', tıbâk, mukâbele, teşbih, kinâye, emir, istifhâm ve itnâb üsluplarının öne çıkan belâgat sanatları olduğu görülmüştür. Bu sanatlar içerisinde, sûrede on iki yerde örneği tespit edilen secî' sanatı ise ilk sırada yer almaktadır. Belâgat ilminin temelini oluşturan Me'ânî-Beyân-Bedî' üçlü taksimi zaviyesinden değerlendirildiğinde bedî' ilmi sanatlarının diğer sanatlarla kıyasla hem çeşitlilik hem de örnek çokluğu bakımından daha fazla yer aldığı görülmektedir. Tespit edilen toplamda dokuz edebî sanatın beşi (cinâs, secî', muvâzene, tıbâk ve mukâbele) bedî'î sanatlardandır. Sûrede tespit edilen edebî sanatları sayısal olarak şu şekilde göstermek mümkündür;

Bedî'	Beyân	Me'ânî
Cinâs (3 örnek)	Teşbih (4 örnek)	Emir (2 örnek)
Secî' (11 örnek)	Kinâye (1 örnek)	İstifhâm (2 örnek)
Muvâzene (6 örnek)	Mecâz (1 örnek)	İtnâb (3 örnek + 8 ayet ile)
Tıbâk (4 örnek)		Takdîm (2 örnek)
Mukâbele (1 lafzî – 2 ayette mana açısından mukâbele)		
İltifat (1 örnek)		

Bedî' ilmi sanatlarının ifadeyi hem lafzen hem den manen güzelleştiren edebî sanatlar olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, suredeki üslubun muhatapların sadece kulaklarına değil, etkileyici bir üslupla gönüllerine, hislerine, vicdanlarına ve edebî zevklerine hitap ederek hakikati kavramalarının hedeflendiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Özellikle ritmik bir ahengi barındıran secî' üslubunun çokça kullanılmış olması, karşıt kavramları, olayları ve tavırları bir araya getirerek oluşturulan tıbâk sanatı, belli bir vezin ölçüsünde fasılların yerleşimini ifade eden muvâzene, şeklen soru olmakla birlikte muhatabı düşünmeye, akletmeye, ibret almaya sevk edecek farklı anlamlarda kullanılan istifhâm üslubu ile sûrede örneği geçen diğer edebî sanatlar Me'âric sûresinin eşsiz belâgat inceliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Abbâs, Fazl Hasan, *el-Belâğatu fînûnühâ ve efnânühâ, İlmü'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 11. bs., Amman, Dârü'l-Furkân, 2007.

'Atîk, Abdulaziz, *'İlmu'l-Beyân*, Beyrût, Dârü'n-Nehdati'l- 'Arabiyye, 1985.
_____, *'İlmu'l-Bedî'*, Beyrût, Dârü'n-Nehdati'l- 'Arabiyye, 1985.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri*, 8. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013.

Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 1. bs., İstanbul, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015.

el-Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Harun Abdusselam, Kâhire, Mektebetü'l-Hâncî, 1998.

el-Cârim, Ali ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha fi'l-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Kâhire, Dârü'l-Me'ârif, 2005.

el-Curcânî, Abdulkâhir, *Delâilu'l-Î'câz*, thk. M. Muhammed Şâkir, Kâhire, Matba'atü'l-Medenî, 1992.

Dereli, Muhammet Vehbi, "Mu'allaka Sahibi Müslüman Şair Lebîd b. Rabî'a ve Dîvânındaki Fahr Temalı Şiirleri", *Bilimname*, XLI, 2020/1.

el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim, *Cevâhiru'l-Belâğa*, thk. Yusuf es-Samîlî, Beyrut, el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1999.

el-Herârî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üramî el-'Alevî eş-Şâfi'î, *Hadeiku'r-Ravhi ve'r-Rayhân*, cilt 30, Beyrut, Dârü Tavki'n-Necât, 2001.

Hüseyin, Abdülkâdir, *Fennü'l-Belâğa*, Beyrut, 'Âlemü'l-Kütüb, 1989.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, 2. bs., Riyad, Dârü't-Taybe, 1999.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Â. A. Haydar, Kâhire, Dârü'l-Meârif, 2009.

İbnü Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris ez-Zekeriyyâ, *Mu'cemü'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, thk. Şihâbuddîn Ebû Amr, 2. bs., Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1998.

el-Kazvîni, Haîb, *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. İbrahim Şemsüddîn, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003.

Kılıç, Hulusi, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 5, İstanbul, TDV Yayınları, 1992.

Maflûb, Ahmed, *Mu‘cemü’l-Muştalahâti’l-Belâğıyye*, Beyrut, Mektebetü Lübnân en-Nâşirûn, 1996.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *‘Ulûmu’l-Belâğa el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘*, 3. bs., Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.

er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Muhtârü’s-Sihâh*, Beyrut, Mektebetu Lübnân, 1996.

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu’t-Tefâsîr*, 4. bs., Beyrut, Dârü’l-Kur’ani’l-Kerim, 1981.

es-Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, thk. Nâim Zarzur, 2. bs., Beyrut, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1987.

Tâhir b. Âşur, Muhammed, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Tunus, Dârü’t-Tûnisiyye li’n-neşr, 1984.

ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki’t-tenzîl*, Riyad, Mektebetü’l-Abîkân, 1998.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.